

A linguistic and didactic resource in the formation of mathematical competence of secondary school students when studying the syntax of the Ukrainian language (on the material of syntactic derivatives)

Tetiana M. Mishenina [0000-0002-5992-4035]

Kyryvyi Rih State Pedagogical University, 54, University Ave., 50086,

Kyryvyi Rih, Ukraine

t.mishenina@gmail.com

Svitlana E. Trubacheva [0000-0002-1400-9773]

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,

52-Д, St. Sichovyh Striltsiv, Kyiv, Ukraine

trubachevas@gmail.com

Abstract. The publication is devoted to the issue of the formation of mathematical competence of secondary school students in the study of the syntax of the Ukrainian language.

Mathematical competence in education is defined as the ability to apply logical operations to justify an opinion, operate with abstract concepts, model different levels of information using schemes (for example, phrases and sentences), algorithms, diagrams. The position that the formation of mathematical competence of students in the study of the syntax of the Ukrainian language in basic school should also be connected with the use of techniques of transformation of syntactic units in the process of their derivation, the ability to reproduce derivational chains, developing schemes of syntactic derivatives is justified.

The publication presents a linguistic didactic resource through the approaches and principles of teaching the syntax of the Ukrainian language in basic school. The integration of competence, activity, functional-stylistic and cognitive approaches to the study of the syntax of the Ukrainian language in basic school contribute to the formation of mathematical competence of students.

A system of exercises aimed at developing the mathematical competence of students in the study of syntax has been developed. The didactic material presents material of various stylistics, contains examples of phrases with the subordinating

conjunction of correlation, and common and uncommon components. Tasks involve the formation of the concept of adverb, common adverb as a syntactic unit, adverb as a signifier or circumstantial (causative / permissive) subjunctive component of a complex sentence).

Tasks are aimed at developing in students the ability to transform a common application into the subjunctive part of a complex sentence in communication; to impress information through a substantive turn, to use the algorithm of constructing a simple complicated and complex sentence with an applied component, which allows to form a systematic view of the nature of the applied component, as well as the ability to develop derivational chains of syntactic units and use them in communication.

Completing the tasks involves the application of punctuation rules in the use of the applied component in the sentence, during dialogization.

Special consideration was given to artistic material, the work with which is designed to develop a culture of artistic perception and production of literary literature, development of communicative and stylistic features of speech accuracy, appropriateness, logic, imagery.

Didactic material, which is an artistic resource, which contains historical, cultural and artistic information, data about personalities, which significantly expands the idea of the historical and cultural development of the Ukrainian nation.

Key words: competence training, linguistic didactic resource, mathematical competence, mathematical competence of secondary school students in studying the syntax of the Ukrainian language, derivation of syntactic units, syntactic derivative, applied component.

1 Вступ

Формування цілісної мовної особистості, яка є компетентною, уможливорює подальшу її самореалізацію як у соціумі, так і подальшій фаховій діяльності, забезпечує реалізацію предметних здібностей, актуалізованих у мовно-літературній освіті. Вивчення синтаксису української мови в загальноосвітній середній школі ґрунтоване на інтегративному поєднанні

компетентнісного, системного, діяльнісного, когнітивного й функційно-стилістичного підходів.

Формування математичної компетентності учнів та учениць у вивченні синтаксису одним із головних завдань мовно-літературної освіти, визначаючи функціональну грамотність у використанні математичного апарату. Дискусійним залишається питання витлумачення математичної компетентності в навчанні мови і вітчизняного письменства загалом, у вивченні синтаксису української мови зокрема. У Державному стандарті базової середньої освіти математична компетентність у навчанні мови й літератури пов'язана з умінням застосувати логічні операції задля обґрунтування думки, оперування абстрактними поняттями, моделювати різні рівні інформації з допомогою схем (наприклад, словосполучень і речень), алгоритмів, діаграм. У дослідженні обґрунтовуємо позицію, що формування математичної компетентності у вивченні синтаксису пов'язане також з умінням застосовувати алгоритм задля класифікації синтаксичних одиниць, трансформації синтаксичних одиниць, простежуючи дериваційні модуляції, оскільки формально-граматичні й семантичні характеристики синтаксичних дериватів відтворюють системні взаємозв'язки, оприявнюють ланцюжки імпресії інформації. Такий підхід забезпечує реалізацію принципу системності у вивченні синтаксичних одиниць, з одного боку, сприяє формуванню цілісної картини про синтаксичну будову мовної системи, подальшого логічного й доречного використання синтаксичних одиниць у комунікуванні – з іншого.

Лінгводидактичні аспекти навчання мови, зокрема синтаксису досліджували З. Бакум, О. Божко, Т. Гнаткович, М. Пентилюк, Т. Симоненко.

Напрацювання мовознавців сприяли розумінню природи синтаксичних одиниць, їх структурно-семантичних і формально-граматичних характеристик (А. Грищенко, Н. Гуйванюк, Ю. Карпенко, М. Кобилянська, І. Слинько, К. Шульжук).

Дериваційні процеси синтаксичних одиниць активно досліджують І. Вихованець, К. Городенська, А. Загнітко.

Інтеграція підходів дозволяє актуалізувати тісний взаємозв'язок синтаксису й етнокультурної інформації, що транслюється; посилити діяльнісний аспект у вивченні синтаксису (діяльнісний підхід (Н. Голуб, Л. Галаєвська); поглибити когнітивний напрям, що забезпечить свідоме ставлення учнів та учениць до розгляданих синтаксичних одиниць і їх подальше використання в комунікації (когнітивний підхід (М. Пентилюк). Функційно-стилістичний підхід у навчанні синтаксису (Т. Гнаткович, Г. Шелехова) не лише уможливорює активне спостереження над мовним матеріалом, але також формує вміння в учнів правильно, доцільно послуговуватися синтаксичними засобами, моделювати синтаксичні одиниці, продукувати тексти різних стилів.

Мета статті полягає в системному описі лінгводидактичного ресурсу, використовуюваному у вивченні синтаксису української мови (на основі вивчення словосполучення з підрядним зв'язком кореляції, прикладкового компонента). Робота з дидактичним матеріалом спрямована на вироблення математичної компетентності здобувачів через застосування математичного апарату.

Основними завданнями є:

- розкрити поняття математичної компетентності у вивченні синтаксису української мови;
- подати системний опис лінгводидактичного ресурсу, використовуюваного у вивченні синтаксису української мови (на прикладі прикладки);
- розробити систему вправ на основі дидактичного ресурсу, спрямовану на формування математичної компетентності здобувачів у вивченні синтаксису української мови (на прикладі прикладки).

2 Результати

Формування математичної компетентності у вивченні синтаксису української мови у базовій школі апелює до застосування логічних операцій задля розроблення й подальшого використання алгоритмів, схем, моделей, класифікаційних дескрипторів. Актуалізуючи критичне мислення, здобувачі

застосовують математичний апарат при структурно-семантичному і формально-граматичному аналізі синтаксичних одиниць, удосконалюють уміння й навички їх правильного, доречного і логічного використання в комунікуванні.

Лінгводидактичний ресурс у формуванні математичної компетентності здобувачів становить не лише ознайомлювальний матеріал і матеріал, побудований на виразних класифікаційних актуалізаціях (у межах дослідження – словосполучення з підрядним зв'язком кореляції, прикладкового складника), але також такий, що спонукає до застосування мисленнєвих операцій у здійсненні структурно-семантичного аналізу синтаксичних одиниць.

Розглянемо питання розроблення лінгводидактичного ресурсу у формуванні математичної компетентності здобувачів при вивченні синтаксису, зокрема на прикладі вивчення словосполучення, побудованого на основі підрядного зв'язку кореляції (неповного узгодження), апозитивних семантичних відношеннях, де залежний компонент класифікується як прикладка.

Прикладку як особливий вид означення науковці розглядають через підрядний зв'язок кореляції, реалізований у словосполученні, формально вираженому іменниками [6, с. 31–35]. Дискусія полягає у визначенні класифікаційних ознак прикладки, відмінних ознак підрядного зв'язку кореляції й узгодження. Поняття про відокремлення, відокремлені члени речення дозволяють класифікувати відокремлену прикладку [8, с. 163] як ускладнювальний / уточнювальний (*на ім'я, на прізвище*) компонент простого речення.

Структурно-семантичні і формально-граматичні характеристики складнопідрядних речень розглядають в окресленому аспекті стосовно реляції прикладкового компонента з означальним / обставинно-причинним підрядним, пор.: *Архип Куїнджі, український живописець-пейзажист, відтворив чарівність України через картини «Чумацький шлях в Маріуполі», «Місячна ніч на Дніпрі», «Дніпро вранці» – Архип Куїнджі, який був українським живописцем-пейзажистом, змалював чарівну Україну через картини «Чумацький шлях в Маріуполі», «Місячна ніч на Дніпрі», «Дніпро вранці» –*

Оскільки Архип Куїнджі був українським живописцем-пейзажистом, тому свою творчість присвятив змалюванню чарівності України через картини «Чумацький шлях в Маріуполі», «Місячна ніч на Дніпрі», «Дніпро вранці». Дискусія полягає у класифікації відокремленої прикладки як іменника, що дублює відмінок пояснювального іменника (родового поняття) і має семантично й інтонаційну актуалізацію. Субстантивні звороти мають напівпредикативний характер, тому визначаються як другорядний субстантивний присудок [6, с. 358-363]. З позиції формально-граматичного вираження субстантивні звороти можуть стосуватися головного слова також у непрямих відмінках; з позиції семантики виражають уточнення, посилення, тому закономірно трансформуються в підрядні означальні частини складнопідрядного речення. Типовими значеннями, які реалізують субстантивні звороти, є опис зовнішності, родинних відношень, місця помешкання, рід занять, фах.

Обставинний відтінок – причини чи допусту – спостерігаємо за умови відповідних семантико-логічних взаємозв'язків.

Викладене вище дозволяє висновкувати, що системність синтаксичних одиниць – поширеної прикладки і складнопідрядних речень з підрядними означальним / обставинним забезпечена трансформаційними структурно-семантичними і формально-граматичними процесами, що відтворюють явище синтаксичної деривації.

Вітчизняна система освіти апелює до компетентісно орієнтованої моделі навчання, відповідно, мовно-літературна освіта покликана сформуванню компетентності, що забезпечать успішну самореалізацію, подальше фахове зростання. Державний стандарт базової середньої освіти визначає математичну компетентність через вміння «оперувати абстрактними поняттями, виокремлювати інформацію; установлювати причинно-наслідкові зв'язки; чітко формулювати визначення та будувати гіпотези; формулювати тезу й добирати аргументи; перетворювати інформацію з однієї форми в іншу (схему, таблицю, діаграму)» [2]. У вивченні синтаксису формування математичної компетентності конкретизуємо як уміння класифікувати синтаксичні одиниці;

встановлювати трансформаційні ланцюжки синтаксичних одиниць; визначати рівень семантичної імпресії в синтаксичних дериватах; застосовувати правила уживання розділових знаків у реченнях; логічно будувати словосполучення й речення; встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між синтаксичними дериватами й використовувати їх у комунікуванні.

У формуванні математичної компетентності учнів та учениць на уроках української мови базової школи (8-9 класи) апеляція до системного підходу в навчанні синтаксису (К. Плиско) дозволяє виробити й застосовувати алгоритм розмежування узгодження й кореляції на основі класифікаційних ознак (при кореляції сполучувані компоненти належать до однієї частини мови – іменників (*учитель-фізик, квітка-метелик*); при відмінюванні має місце дублювання форм іменників (*учителя-фізика, учителью-фізику; квітки-метелика, квітці-метелику*). Утворення прикладкового компонента пов'язане з формально-граматичною трансформацією: *Учитель викладає навчальний предмет фізику – Учитель-фізик; Квітка має пелюстки, які подібні за формою до крил метелика – Квітка неначе метелик – Квітка-метелик*. У такий спосіб трансформаційні процеси реченнєвих структур пов'язані з імпресією інформації, вербалізація судження здійснюється через добір відповідних мовних одиниць. Прикладковий компонент є результатом згортання формально-граматичного корелята. Застосування принципу науковості в навчанні синтаксису української мови дозволяє відтворити вербалізований ланцюжок перетворення речень; принципу наступності забезпечує сприймання в системних взаємозв'язках речень, ускладнених відокремленими прикладками, зі складнопідрядними реченнями з означальною, порівняльною, обставинно-причиною підрядними частинами.

На етапі ознайомлення з прикладкою як різновидом означення рекомендованими є завдання, спрямовані на спостереження над мовним матеріалом, де шляхом прийому заміни учні та учениці замінюють прикладку на узгоджене означення, моделюють формально-граматичні й семантичні параметри корелятивних поєднань, формують поняття про синтаксичні одиниці прикладку й означення. Оскільки художнє означення відтворює модифікації

внутрішньої форми, перенесення тих чи тих ознак, говоримо про розвиток образного мислення загалом, культури мовлення здобувачів у реалізації комунікативно-стилістичної ознаки *образності* – зокрема. Правопис прикладок апелює до встановлення правила написання непоширених прикладок залежно від пре- та постпозиції.

Оприлюднюємо систему завдань, спрямованих на роботу учнів з синтаксичними одиницями з прикладковим компонентом (8-9 клас), що охоплює класифікаційні характеристики (підрядний зв'язок кореляції для вираження апозитивних відношень), синтаксичну функцію означення; відокремленої прикладки у складі ускладненого простого речення, ускладненого простого речення як частини складного речення; спостереження над прикладкою на рівні деривації синтаксичних конструкцій.

Завдання. Прочитайте приклади художніх означень, виражених іменниками. Поміркуйте, які ознаки стали основою перенесення або уподібнення. Де можливо, замініть прикладку на узгоджене означення. Наведіть приклади власних художніх означень. Прокоментуйте правопис прикладок.

Шляхи-плющі, час-птах, кіт-розбишака, музика-світло, музика-молитва, слово-молитва, дерево-історія, думи-скорботи, бант-метелик, сонце-літо, сонце-Даждьбог, сонце-Стрибог, сонце-Ярило.

Робота зі складним реченням: Трансформуйте означальні прикладки в складнопідрядні речення з підрядним означальним. Поміркуйте, як змінюється значення прикладки при зміні синтаксичної функції, а також залежно від контексту, напр.: *Час-птах – Час птахом летить крізь життя – Час летить, неначе птах зореносить під високим небом – Час летить, неначе птах під високим небом.*

Розвиток образомовленнєвих умінь учнів та учениць у формуванні математичної компетентності полягає ґрунтований на взаємозв'язку образного мислення й мовлення, тому творчі завдання, які передбачають трансформацію чуттєвого досвіду, визначають естетичне обрамлення (рефлексію метафоричних перетворень) і подальше формально-граматичне вираження

шляхом добору мовних ресурсів. Герменевтика художніх прикладок, а також власне моделювання апелює до частково-пошукових і творчо-пошукових завдань, які в основі своїй містять проблему, спонукають до віднайдення рішення, яке може мати альтернативи. У такий спосіб досягається активна реалізація математичних здібностей як у процесі побудови внутрішнього мовлення, внутрішнього образного мовлення, так і безпосередньо на етапі комунікації.

Завдання. Виразно прочитайте речення. Виокремте художні прикладки. Скориставшись словником, розкрийте їх значення. Визначте їх синтаксичну функцію. Поясніть правопис прикладок. Які б ви запропонували художні означення в наведеному ряді: *квітка (жоржина) – дружина; птахиня (перепілка) – мати / Земля*. Розгорніть прикладки в підрядні означальні складнопідрядного речення.

1) *В тому шумі – минуле дядька: / Червоніла капусти грядка, / Чад Європи на видноколі, / І жоржина-дружина в полі; Вітер колоски смикнув за вуса, / Місяць рогом настромивсь на небо, / Мати-перепілка темно-руса – / Ще тісніше діточок до себе; Цвіли ромашки на веселих гулях, / Зозулі закували на жита... / І на весь всесвіт ще Земля-зозуля... / Кувала Демону зелені свої літа; За селом на вечірній дорозі / У промінні осіннього сонця / Я зустрів своїх батька-матір;* 2) *Сива стомлена сутінь снігів, / Слід сорочий і лисячий слід. / І під крилами хмар-снігурів / Сонця зимнього жевріє глід; Де ти, коню з Дніпра-Дунаю? / Зацокоти мені, коню-птах! / Може, я долю свою заспіваю / Десь попід Каневом у житах; Буду знати я зиму / Ще й судьбу зловорожу, / Та я твій до загину / Моя ружонько-рожо!;* 3) *Ну, що ж тепер мовчиш, мій вік / Цивілізованих калік?! / Вітчизно-сльозе-мріє-сну, / Прийми болінь моїх весну (Микола Вінграновський)*

Правильне уживання прикладки апелює до знання граматичних норм у поєднанні родового і видового складників, з одного боку, уведення прикладки в речення різної тематики, – з іншого. Стилiстично-комунікативна ознака мовлення – доречність – пов'язана з продукуванням текстів різного стильового спрямування.

Завдання. Доберіть 3 (три) оголошення або повідомлення у сфері сповіщення в транспортних засобах. Прокоментуйте мовностилістичні особливості прикладки. Наприклад: *Потяг № 186 прямує до станції Південна – Потяг «Стожари» № 186 прямує до станції Південна.*

Завдання. Випишіть із сучасного медійного простору назви сайтів (блогів, інформаційних каналів, передач, програм, новинних випусків), які ви переглядаєте. Прокоментуйте мовностилістичні особливості прикладки. Чи відтворює, на вашу думку, назва зміст програми? Запропонуйте власну назву. Наприклад: *освітній сайт «Магнітне тяжіння знань»; сайт з основ дизайну «Зернина твоєї індивідуальності»; український етнобренд одягу «Імідж етнокраси».*

У вивченні синтаксису застосування принципу міжпредметних зв'язків уможливорює застосування схем й алгоритмів у вивченні прикладки (наприклад, схема формально-граматичного вираження синтаксичного підрядного зв'язку кореляції; алгоритм встановлення синтаксичного підрядного зв'язку узгодження й кореляції).

Також говоримо про інтеграцію на рівні навчальної теми; розділу; навчального предмета. Інтегральна платформа дидактичного супроводу орієнтує на спостереження над мовним матеріалом, який становить різногалузевий ресурс. Прикладом можуть слугувати завдання, що містять матеріал, використовуваний у вивченні історії й географії.

Завдання. Підготуйте етимологічний коментар, який би розкривав походження рідного населеного пункту. Опишіть віртуальну подорож улюбленими місцями (5-6 речень). Виокремте прикладки.

Завдання. Звернувшись до інтерактивної географічної карти України, відтворіть родові назви топонімів, які є іменниками, уживаними лише у множині (населені пункти: *село, селище, місто*). Прокоментуйте структуру словосполучення, побудованого на основі поєднання іменників; визначте синтаксичну функцію прикладки. Уведіть у речення (ускладнене, складносурядне, складнопідрядне) 2 (два) приклади за вибором. Поясніть походження топонімів.

Пологи, Глодоси, Біловоди, Прилуки, Золотковичі, Вільхівці, Двірці, Підгайці, Підгайчики, Ляхівці, Чернівці, Росошани, Кубряки, Новаки, Кайдаки, Обложки, Подільки, Ставки, Кринички, Терещенки, Ліски, П'ятихатки.

Завдання. Визначте структурно-семантичні особливості прикладки в переліку назв вулиць м. Кривий Ріг (перелік об'єктів топоніміки міста Кривий Ріг, що були перейменованими). Поясніть правопис. Поміркуйте стосовно історико-культурного навантаження топонімів. Провідмінійте словосполучення *вулиця / проспект / провулок*, за яким є ваша реєстрація. Наприклад, *вулиця Гетьманська, вулиці Гетьманської, вулиці Гетьманській* тощо.

Вулиця Різдвяна, вулиця Липнева, вулиця Балка Федорівка, вулиця Нескорених, вулиця Козачківська, вулиця Святослава Хороброго, вулиця Звитяги, вулиця Нижня Антонівка, вулиця Святителя Івана Златоуста, вулиця Балка Крутий Яр, вулиця Свято-Вознесенська, вулиця Свято-Володимирська, вулиця Веселі Терни, вулиця Чумацький шлях, провулок Порічки, провулок Вільний, провулок Козака Рога.

Робота зі складним реченням: дериваційний ланцюжок засвідчує трансформації (*Провулок, який має назву Козака Рога – Провулок, названий на честь Козака Рога – Провулок має назву Козака Рога – Провулок Козака Рога*).

Завдання. Укладіть перелік 10 (десятьох) вулиць вашого населеного пункту. Дослідіть їх походження (або перейменування). Уведіть у речення 2 (два) найменування. Прокоментуйте правопис і відмінювання прикладки, наприклад: *вулиця Володимира Великого – на вулиці Володимира Великого; вулиця Петропавлівська – на вулиці Петропавлівській.*

Завдання. Звернувшись до інтерактивної географічної карти України, випишіть назви гідронімів України (5 прикладів) за такою схемою: **річка (водотік)** – довгі водні артерії, що течуть переважно з півночі на південь до Чорного й Азовського; **притока** – водотік, що впадає в більший водотік.

Довідка: права притока річки Дніпро (річки Інгулець, Бурсунка, Базавлук, Сухий Чертомлик, Томаківка, Мокра Сура, Самоткань, Домоткань, Тясьмин, Ольшанка, Рось, Сквиря, Бобриця, Стугна, Ірпінь, Тетерів, Прип'ять).

Порівняйте топоніми, прокоментуйте родову приналежність означуваного іменника: *річка Інгулець – місто Інгулець; річка Ірпінь – місто Ірпінь; річка Прип'ять – місто Прип'ять*. Уведіть 2 (два) приклади в речення за вибором.

Вивчення синтаксичного матеріалу за допомогою застосування словотвірного ресурсу сприяє формуванню математичної компетентності учнів та учениць, оскільки правильне утворення деривата передбачає застосування відповідного алгоритму.

Завдання. Утворіть словосполучення із підрядним зв'язком кореляція за зразком *жителі міста Дніпро, жителі міста Трипілля* утворіть назви жителів населених пунктів (*дніпряни – дніпрянин, дніпрянка; трипільці – трипільець, трипілька*). Промодельуйте комунікативні ситуації, у яких використовують такі форми. Поясніть правопис. Підготуйте історико-культурний або етимологічний (походження назви топоніма) коментарі (загальна назва за вибором).

Асканія-Нова, Бердичів, Біла Церква, Богуслав, Бориспіль, Буриштин, Вашківці, Веселий Став, Веселі Терни, Волноваха, Ворожба, Гола Пристань, Горішні Плавні, Дергачі, Диканька, Дніпро, Житомир, Жовква, Жовті Води, Збараж, Івано-Франківськ, Ізяслав, Ічня, Кагарлик, Камінь-Каширський, Кам'янське, Київ, Колочава, Костопіль, Кременчук, Львів, Нікополь, Нова Одеса, Одеса, Ольшаниця, Покуття, Путивль, Старий Самбір, Трипілля, Шевченкове, Яворів.

Довідка-приклад:

1. Село Трипілля Київської області є місцем розкопок і вивчення археологічного комплексу, що відтворює культурні досягнення трипільської культури (V-III тис. до н.е.). «Культура мальованої кераміки» презентує керамічний посуд (горни для обпалювання кераміки використовувались 6000 років тому), зображення на якому відтворювали землеробське спрямування (фантастичні рослини, візерунки й істоти); вироби з кістки й каменю, фігурки жінок (уособлення Великої Богині) і биків, прикраси. Археологи вважають, що трипільці вперше в Європі приручили коня для верхової їзди. Зброя трипільських воїнів складала луки зі стрілами, кинджали й бойові сокири. Здійснивши історіопортацію до часу Трипільської культури,

можемо спостерігати двоповерхові глинобитні будинки (у сучасному розумінні двоповерхові пентхауси були типовим житлом трипільців).

2. Олександр Довженко, працюючи над сюжетом твору «Поема про море», перебував у Нікополі у 1952, 1956 рр. У 1951-1956 роках у с. Покровському Нікопольського району, м. Нова Каховка створював фільм «Поема про море». Будівництво Каховської ГЕС й середмістя Нової Каховки фільмував кінорежисер, а також брав участь у розробленні архітектурної архітектоніки міста.

Застосування підходу / принципу текстоцентризму (З. Бакум, О. Глазова, В. Любецька, О. Кулик, М. Пентилюк, О. Семеліт [3, с. 38-39; 5; 7]) сприяє використанню тексту не лише як основи для розгортання думки, обґрунтування чи доведення класифікаційних ознак прикладки, але також дозволяє подавати різногалузевий матеріал, що значною мірою розширює уявлення про виучуване явище, дозволяє здійснювати спостереження над структурно-семантичними особливостями словосполучення з підрядним зв'язком кореляції, визначати їх функції. Лінгводидактичні засади роботи з текстом апелюють до лінгвістики тексту (Ф. Бацевич, І. Кочан) [4, с. 25-27], що сприяє виробленню вмінь побудови текстових фрагментів, надфразних єдностей, ССЦ, до структури яких уведено прикладковий компонент або його означальний / обставинний корелят у складнопідрядному реченні.

Завдання. Ознайомтесь з історико-культурним коментарем. Випишіть словосполучення, які реалізують апозитивні відношення, визначте родову приналежність за прикладом (*ріка Дніпро – гідронім; місто Гелон – топонім (урбанонім)*). Поміркуйте, яких символічних значень набули назви річок? Визначте синтаксичну функцію прикладок.

1. Місто Гелон (Більське городище на Полтавщині). Воно розташоване на міжріччі рік Ворскли і Сухої Груші, площа його сягає 4 тис. га, а протяжність укріплень, тобто рештків валів, – близько 34 км. Більське городище існувало в VII–III ст. до н. е. Широко відомий опис м. Гелон в «Історії» Геродота – відомого грецького історика. Городище вигідно розташовувалося на перехресті

важливих водних (Дніпро–Ворскла) і сухопутних (Муравський шлях) шляхів. Це сприяло широким міжплеменним контактам, розвитку торгівлі й ремесел.

2. У 1983 році на правому березі р. Боковенька в басейні Кривого Рогу відкрите поселення Черняхівської культури (II-V ст.). Виявлено могильник, де знайдена кераміка у вигляді амфор, а також гребені, знаряддя праці, прикраси. На терасі правого берега р. Боковенька, за 1 км на південь від села Христофорівка відкрито поселення періоду пізньої бронзи (XIV-XII тис. до н. е.), знайдено фрагменти кераміки. (*Енциклопедія Криворіжжя*)

Використання інтегративної дидактичної платформи у вивченні синтаксису інтенсифікує розвиток математичної компетентності учнів та учениць через інтерпретацію прикладкового компонента. Здобувачі зіставляють процеси модифікації внутрішньої форми художньої прикладки, пояснюючи із допомогою тлумачного словника вияв конотативних значень, і прикладки, яка набула символічності через історико-культурний вплив.

Завдання. Ознайомтесь із текстом народної пісні «Гей, плине кача по Тисині ...», прослухайте у виконанні гурту «Пікардійська Терція». У тексті визначте словосполучення з підрядним зв'язком кореляції, за потреби відтворіть модель (*річка Тисина, пісня «Гей, плине кача по Тисині...», птах качка*). Які сучасні події вплинули на переосмислення основних образів пісні? Які ваші розмірковування стосовно символу річки Тисина? Викладіть думку в тексті обсягом до 100 слів.

Лексикографічна робота в роботі з прикладкою полягає у виробленні термінологічної грамотності, що дозволяє здобувачам продукувати власні тексти з дефініціями, не лише правильно й доречно їх уживаючи, але також з допомогою термінологічного апарату обґрунтовувати позицію.

Завдання. Звернувшись до інтерактивної географічної карти України, випишіть 5 прикладів гідронімів (**озеро** – природна водойма уповільненого водообміну, розташована в заглибинах суходолу, не пов'язана з морями та океанами; **море** – частина океану, відокремлена від нього суходолом).

Випишіть із вітчизняного письменства фрагменти, у яких згадується про розглядувані гідроніми. Розкрийте їх символічне значення й історико-культурний контекст.

Завдання. Ознайомтеся зі словниковими статтями, які розкривають значення астроніма: 1. Чумацький Шлях, іноді Молочний Шлях, Галактика, Божа дорога – спіральна галактика, у якій розташована наша Сонячна система; 2. Сріблясто-біла імлиста смуга, що оперізує зоряне небо й утворена світлом величезної кількості зір нашої галактики (явище) (*Вікіпедія*).

Пригадайте історико-культурні й історико-економічні чинники утворення давнього торгово-візницького шляху – Чумацького (XVI-XIX ст.). Поясніть етимологію галактики Чумацький Шлях.

Звернувшись до інтерактивної географічної карти України, розробіть віртуальну екскурсію, проторувавши давній Чумацький шлях через сучасні населені пункти.

Функціонування непоширених і поширених прикладок у тексті апелює до застосування правил пунктуації. Умовами відокремлення поширеної прикладки є позиція в реченні, співвідносна з темою й ремою, уведення слів (*або, тобто, чи, наприклад, особливо, на ім'я / прізвище, як-от, а саме*); реалізація обставинного значення причини, формально виражене словом *як*. Методично доцільними будуть вправи на перебудову, проведення лінгвістичного експерименту з моделювання структурно-семантичних схем речень із поширеною прикладкою (*Григорій Сковорода, український письменник епохи бароко, є автором філософської притчі «Бджола та Шершень», у якій розкрито сутність «сродної праці» // Український письменник епохи бароко Григорій Сковорода є автором філософської притчі «Бджола та Шершень», у якій розкрито сутність «сродної праці»*). Моделюючи речення з поширеними прикладками, здобувачі застосовують правила уведення додаткової інформації, яка характеризує головний компонент, виражений субстантивом. Комунікація із використанням речень із відокремленими прикладками сприяє розвитку вмінь здійснювати імпресію, точно й логічно відтворювати інформацію. Робота зі складним реченням орієнтована на створення дериваційних ланцюжків, при

цьому необхідно звертати увагу на те, що формально-граматичне й семантичне вираження є ускладнювальним: *Український письменник епохи бароко Григорій Сковорода, який є автором філософської притчі «Бджола та Шершень», розкриває сутність «сродної праці».*

Завдання. Уведіть у речення прикладки (три приклади за вибором), поясніть правила уживання розділових знаків при відокремлених прикладках. Уведіть прикладки в прості ускладнені речення; складнопідрядні речення шляхом трансформації в означальну підрядну частину.

Десятинна, або Богородицька церква 989 р.; Богородиця, найулюбленіша тема староукраїнського іконопису; барокова ритовина, наближена до давнього українського деревориту гравюра на міді; Григорій Сковорода, український письменник епохи бароко; Іван Франко, класик української літератури, вчений і громадський діяч; Іван Франко, автор філософської поеми «Мойсей»; Мирослав Скорик, композитор опери «Мойсей»; Мирослав Скорик, Мойсей української музики; Лисенко Микола Віталійович, український композитор; Дмитро Яворницький, автор книжки «Історія запорозьких козаків»; «Ніч перед боєм», твір Олександра Довженка про героїзм як вияв національної ініціативи; Олександр Довженко, український кінорежисер, автор кіносценарію «Україна в огні»; драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня, мелодія вічно живої музики в природі»; Леся Українка, авторка ліро-епічної поеми «Давня казка»; Архип Куїнджі, український живописець-пейзажист (картини «Чумацький шлях в Маріуполі», «Місячна ніч на Дніпрі», «Дніпро вранці»); Катерина Білокур, українська художниця жанру наївного мистецтва, візуальна мисткиня (твори мистецтва: картини «Цар колос», «Квіти за тином», «Квіти на синьому фоні»).

При виконанні таких завдань методично доцільним буде залучення аудіо-та відеосупроводу, що сприятиме виробленню культури художнього сприйняття здобувачів.

Завдання. Уведіть у речення художні прикладки, поясніть правила уживання розділових знаків при відокремлених прикладках. Наведіть приклад власної прикладки або доберіть з українського письменства. Ознайомтесь зі

словниковим визначенням перифрази. Поміркуйте, за яких умов прикладка набуває ознак тропу? Трансформуйте наведені поширені прикладки в підрядні частини складнопідрядного речення.

Веселка, космічний стовп різнобарвного світла; берегині храму, богині кохання й мистецтва; Перун, гнівливий, іскряно-жовтий бог блискавиць; Ярило, господар всього плодючого й родючого, щедрий, всемогутній мідяно-яскравий бог; келих, полиновий мед розлуки; ластівка, сопілка моєї душі; Чумацький Шлях, космічна сила мого народу.

Культура художнього вислову відтворює не лише рівень сформованого емоційного інтелекту здобувачів, що дозволяє здійснювати герменевтику чуттєвого образу через мовний ресурс, але також передати внутрішній світ із добором естетично і художньо багатих мовних засобів. Цілісна мовна особистість виявляє високий рівень інтелектуально-мовної творчої активності, що на вербальному рівні корелює з показником образності мовлення – креативністю, неповторністю, метафоричністю словесної творчості.

Дидактичний матеріал містить інформацію про персоналії, доробок яких відтворює історико-культурний поступ (письменство, музичне й образотворче мистецтво). Продукуючи власні вислови, здобувачі висловлюють думку стосовно твору, виокремлюють головну інформацію, яка окреслює мету твору, аналізують його художньо-естетичний потенціал, позиціонують власні світоглядні орієнтири. У такий спосіб інтегральна дидактична основа сприяє формуванню математичної компетентності учнів та учениць у вивченні синтаксису.

3 Висновки

Формування математичної компетентності учнів та учениць загальноосвітньої середньої школи у вивченні синтаксису апелює до вміння оперувати термінологічним апаратом (поняття прикладки, поширеної прикладки як синтаксичної одиниці, прикладки як означального або обставинного (причинового / допустового) підрядного компонента складнопідрядного речення); уміти трансформувати поширену прикладку в підрядну частину складнопідрядного речення в комунікуванні; імпресувати

інформацію через субстантивний зворот, використовувати алгоритм побудови простого ускладненого і складнопідрядного речення з прикладковим компонентом; дотримуватись правил пунктуації у використанні прикладкового компонента; утворювати художні непоширені й поширені прикладки у продукуванні власних висловлювань, демонструючи культуру художнього сприйняття і виявляючи комунікативно-стилістичні ознаки мовлення – точність, логічність, доречність, образність.

Перспективами подальших розвідок є вивчення питання формування математичної компетентності учнів базової школи у вивченні синтаксису на інтегральній дидактичній основі.

References:

- [1] Horodenska K. H. Deryvatsiya syntaksychnykh odynyts : monohrafiya. Kyiv : Naukova dumka, 1991. 192 s.
- [2] Kabinet Ministriv Ukrayiny: Pro deyaki derzhavnykh standartiv povnoyi zahalnoyi serednoyi osvity (2020), URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>
- [3] Kulyk O. D. Priorytetnist tekstotsentrychnoho pidkhodu do navchannya ukrayinskoyi movy v zahalnoosvitniy shkoli. Teoretychna i dydaktychna filolohiya: zb. nauk. prats. Pereyaslav-Khmelnitskyy, 2013. Vyp. 15. S. 38–48.
- [4] Batsevych F. S., Kochan I. M. Linhvistyka tekstu: pidruchnyk. Lviv : LNU imeni Ivana Franka, 2016. 316 s.
- [5] Pentylyuk M. I. Aktualni problemy suchasnoyi linhvodydaktyky : zb. statey. Lenvit : Kyiv, 2011. 256 s.
- [6] Slynko I. I., Huyvanyuk N. V., Kobylyanska M. F. Syntaksys suchasnoyi ukrayinskoyi movy: Problemni pytannya : navch. posib. Kyiv : Vyshcha shkola, 1994. 670 s.
- [7] Slovnyk-dovidnyk z ukrayinskoyi linhvodydaktyky: navchalnyy posibnyk / kol. avtoriv za red. M. I. Pentylyuk. Kyiv : Lenvit, 2015. 320 s.
- [8] Shulzhuk K. F. Syntaksys ukrayinskoyi movy : pidruchnyk. Kyiv : Akademiya, 2004. 408 s.

Анотація. Публікація присвячена питанню формування математичної компетентності учнів та учениць загальноосвітньої школи у вивченні синтаксису української мови.

Математичну компетентність в освіті визначають як уміння умінням застосувати логічні операції задля обґрунтування думки, оперування абстрактними поняттями, моделювати різні рівні інформації з допомогою схем (наприклад, словосполучень і речень), алгоритмів, діаграм. Обґрунтовано позицію, що формування математичної компетентності учнів у вивченні синтаксису української мови в базовій школі також слід пов'язувати із застосуванням прийомів трансформації синтаксичних одиниць у процесі їх деривації, умінням відтворювати дериваційні ланцюжки, розробляючи схеми синтаксичних дериватів.

У публікації представлено лінгводидактичний ресурс через підходи і принципи навчання синтаксису української мови в базовій школі. Інтеграція компетентнісного, діяльнісного, функційно-стилістичного й когнітивного підходів до вивчення синтаксису української мови в базовій школі сприяють формуванню математичної компетентності здобувачів.

Розроблено систему вправ, спрямованих на вироблення математичної компетентності здобувачів у вивченні синтаксису. Дидактичний матеріал представляє матеріал різного стильового віднесення, містить приклади словосполучень з підрядним зв'язком кореляції, прикладків непоширений і поширений компоненти. Завдання передбачають формування поняття прикладки, поширеної прикладки як синтаксичної одиниці, прикладки як означального або обставинного (причинового / допустового) підрядного компонента складнопідрядного речення).

Завдання орієнтовані на вироблення в учнів уміння трансформувати поширену прикладку в підрядну частину складнопідрядного речення в комунікуванні; імпресувати інформацію через субстантивний зворот, використовувати алгоритм побудови простого ускладненого і складнопідрядного речення з прикладковим компонентом, що дозволяє сформулювати системний погляд на природу прикладкового компонента, а також

уміння розгортати дериваційні ланцюжки синтаксичних одиниць і використовувати їх у комунікуванні.

Виконання завдань передбачає застосування правил пунктуації у використанні прикладкового компонента в реченні, при діалогізації.

Окремого розгляду набув художній матеріалу, робота з яким покликана виробленню культури художнього сприйняття і продукування художньої словесності, вироблення комунікативно-стилістичних ознак мовлення точності, доречності, логічності, образності.

Дидактичний матеріал, становить художній ресурс, містить історико-культурну й художню інформацію, дані про персоналій, що значною мірою розширює уявлення про історико-культурний розвиток української нації, має потужний виховний потенціал, спонукає до художньої творчості через культуру художнього сприйняття.

Ключові слова: компетентнісна підготовка, лінгводидактичний ресурс, математична компетентність, математична компетентність учнів загальноосвітньої школи у вивченні синтаксису української мови, деривація синтаксичних одиниць, синтаксичний дериват, прикладковий компонент.